

Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство
„Проф. Асен Диамандиев“ – Пловдив

Факултет „Музикален фолклор и хореография“
Катедра „Хореография“

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за придобиване
на образователна и научна степен

„Доктор“

на тема:

„ТАНЦОВИЯТ ФОЛКЛОР НА БЕСАРАБСКИТЕ БЪЛГАРИ“

Професионално направление 8.3.
„Музикално и танцово изкуство“

Марина СемьоноваБанкова

Научен ръководител: проф. д-р Даниела Дженева

Пловдив, 2023 г.

Дисертационния труд е в обем от 209 страници. Състои се от увод, четири глави, заключение, приноси, поименен списък на информаторите и библиография.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита от катедра „Хореография” към Факултет „Музикален фолклор и хореография” на Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство „Проф. Асен Диамандиев” – Пловдив на заседание на катедрата от 05.07. 2023 г. За защитата е гласувано научно жури в състав: външна квота проф.д. изк. Анелия Янева – ЮЗУ „Неофит Рилски” – Благоевград, доц. д-р Катя Кайрякова – ВСУ „Черноризец Храбър” – Варна, доц. д-р Мария Кърджиева – ВСУ „Черноризец Храбър” – Варна и вътрешна квота – проф. д-р Антон Андонов и доц. д-р Димо Енев – АМТИИ „Проф. Асен Диамандиев” – Пловдив. Резервни членове от външна квота – доц. д-р Бисер Григоров – НСА „Васил Левски” – София и от вътрешна квота – доц. д-р Рослана Моравенова – АМТИИ „Проф. Асен Диамандиев” – Пловдив.

Публичната защита ще се проведе2023г. отчаса в залана Академията за музикално, танцово и изобразително изкуство „Проф. Асен Диамандиев” – Пловдив.

Материалите по защитата са депозирани в библиотеката на АМТИИ „Проф. Асен Диамандиев” – Пловдив на 05.07.2023 г.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод.....	5
Глава I . Обзор на научните изследвания за танцовия фолклор в изследвания район.....	11
Глава II. Българите в Бесарабия– географско разположение и исторически сведения.	
2.1 Географско разположение и исторически сведения за южна Бесарабия и българските преселници в региона.....	20
2.2 Бесарабскитебългари в Молдова - териториално-административно положение на изследваните селища в Тараклийски район.....	22
2.3 Историческа сведения за българските села в Тараклийския район, разглеждани в настоящия труд	24
Глава III. Описание и анализ на танцовия фолклор на бесарабските българи.	
3.1 Образци от танцовия фолклор на българите в южна Молдова, систематизирани съобразно изследваните населени места: гр. Тараклия, с. Кайраклия, гр. Твардица и с. Кортен.....	27
3.1.1 Хора и игри от гр. Тараклия.....	27
3.1.2. Хора и игри от с. Кайраклия.....	47
3.1.3. Хора и игри от гр. Твардица.....	71
3.1.4. Хора и игри от с. Кортен.....	87
3.2 Традиционни хора и игри, разпространени във всички селища на южна Молдова и цяла Бесарабия, като интегриращ и диференциращ белег за местното българско население.....	91
3.2.1 „Хорото”, като отделен хоровод.....	91
3.2.2,„Три насреща” – популярната и обичана до днес игра на бесарабските българи.....	95
3.2.3 „Алунелу”.....	106
3.2.4 „Кадънджа”.....	112

3.3 Образци за танцов фолклор на българите в Бесарабия от проучванията на други изследователи	116
3.3.1 Описани хора и игри в сбирката с песни от гр. Болград, записани от полковник Георги Янков.....	116
3.3.2 Непознатото теренно проучване на Райна Кацарова сред българите в Бесарабия.....	119
3.3.3 Танцови примери на хора и игри от проучванията на съвременния изследовател Галин Георгиев.....	128
3.4 Изводи за стила и характера на танцовия фолклор изпълняван от българите в Молдова и цяла Бесарабия.....	129
Глава IV. Повод и място на танцуване на хората и игрите при бесарабските българи. Периодизация. Музикален съпровод.	
4.1 Къде се танцуват хората и игрите при бесарабските българи. Музикален съпровод.....	140
4.1.1 Неделно хоро.....	140
4.1.2 Вечерно хоро.....	147
4.1.3 Събор.....	148
4.1.4 Танцовата традиция в обичайно-обредната система.....	151
• Традиционни игри и хора в семейната обредност.....	152
• Танцов фолклор в календарната обредност	163
4.1.5 Музикалният съпровод и неговата роля в развитието на танцовия фолклор при българите в Бесарабия.....	167
4.2 Танцовият фолклор на бесарабските българи – преди и сега.....	172
4.2.1 Периодите на танца в миналото.....	172
4.2.2 Музикално-танцовият фолклор при българите в Молдова в съвременността...	178
4.2.3. Влиянията, формиращи танцовия фолклор на бесарабските българи.....	184
4.3 Изводи относно съхранението и развитието на музикално-танцовия фолклор на бесарабските българи.....	189
Заклучение	193
Приноси	201

Поименен списък на информаторите.....	202
Библиография.....	204

СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА

Увод.....	6
Глава I . Обзор на научните изследвания за танцовия фолклор в изследвания район.....	10
Глава II. Българите в Бесарабия– географско разположение и исторически сведения.....	12
Глава III. Описание и анализ на танцовия фолклор на бесарабските българи....	14
Глава IV. Повод и място на танцуване на хората и игрите при бесарабскитебългари. Периодизация.Музикален съпровод.....	24
Заклучение	31
Приноси	33
Библиография.....	34
Публикации.....	37

Увод

Българската диаспора в историко-географската област Бесарабия (днес на територията на Югозападна Украйна и Южна Молдова) се формира в резултат от преселническата политика на Руската империя от първата половина на XIX в. Преселниците, главно от източните райони на днешна България, създават селища с компактно българско население и, независимо от превратностите в историята на региона, запазват етническото си самоопределение до съвременността.

Традиционната култура на тази българска диаспора е предмет на изследване в трудовете на редица учени и краеведи от XX и XXI в. Повечето публикации са от края на XX и от XXI в., когато „българската тема“ се засяга от учени от България, Украйна и Молдова и се провеждат организирани фолклорно-етнографски експедиции. Проучвани са предимно музикално-песенния и словесния фолклор, обредността, веществената култура и др. В страни от интересите на изследователите остава музикално-танцовия фолклор (с едно изключение – многокомпонентното теренно проучване на Райна Кацарова от 1958 г., което остава непубликувано).

Необходимо е да се отбележи, че музикално-танцовият фолклор е най-яркият и мощен инструмент за неопровержимо доказателство не само за етническа принадлежност, но и за принадлежност към определен регион. За съжаление музикално-танцовият фолклор на българите от Бесарабия до сега не е последователно професионално проучен, поради което не са очертани ясни индикации за изявен регионален стил. Това се получава, тъй като и досега не са установени лостовете на танцовия фолклор на българите в Молдова, битувал в продължение на около два века в Бесарабските земи. При системно изследване на развитието и на настоящото му състояние, сравнени с опитите за пресъздаване на колорита на тази етническа общност в съвременните сценични интерпретации, се наблюдават някои несъобразности, противоречащи на регионалната специфика, формирана в диаспората. Важно е да се отчете фактът, че някогашните преселници, създали българските селища в Бесарабия, са били представители на различни регионални фолклорни общности. Забележително е, че всяко населено място и досега има свой установен репертоар, който непринудено се поддържа от редовия народен изпълнител на селското хоро или игра. Същевременно вътрешната миграция в рамките на българската диаспора, както и културното взаимодействие между отделните селища способстват за формиране на нови особености. Поради неотчитане на всички гореспоменати фактори, създателите и „реставраторите“ на музикално-танцовите традиции във фолклора на българите в Молдова, а и в цяла Бесарабия, създават определена еkleктика, наречена „българско“. За съжаление по този начин танцовите образци на българските преселници в Южна Бесарабия служат за фон или колоритно разреждане на молдовските, руски, цигански, украински и др. танцови култури. А проследявайки данните, с които разполагаме, той е бил най-яркият сегмент от почти всяко празнично събиране, било то мегданско или вечерно хоро, сватба или други поводи.

Това ни мотивира дори и с малък на брой изследвани населени места да предизвикаме интерес, дискусия и една приемственост на наследството от игри и хора, дали опора в добри и лоши времена, изживявани от българите в Молдова. Също така и да заявим наличието на открояващ се елемент, като танцов фолклор на бесарабските българи в българската етнохореология.

Танцовият фолклор на българските общности в Молдова е придобил различен облик от традиционния народен танц в България. Във вида, в който се наблюдава в съвременността, той е своеобразен културен феномен, тъй като е повлиян от молдовския фолклор и е възприел елементи от фолклора на други етноси, с които съжителстват българските преселници вече около 200 години в мултикултурна среда далеч от метрополията. Същевременно в него се наблюдават редица особености на традиционното българско танцово изкуство, съхранени във вида, в който са му били присъщи в периода на преселението. Така в традиционните танци на българите в Бесарабия могат да се разпознаят не само етническите особености, районите, от които са се преселили, но и белезите от историческите премеждия на диаспората в Молдова.

Характерни особености на българския традиционен танц в изследвания регион, чрез която те демонстрират етническата си принадлежност през годините, са: бавно люлеещото се с лек макам хоро, игра по тройки и кръстосани ръце в специфичния български хват *предна плетеница* и вихрено впускане в неравноделния такт 7/16, пресрещайки се тройка по тройка, а после и всяка тройка с преплетените промушвания да танцуват играта „Три насреща”. Необходимо е да се отбележи, че при отсъствието на инструментален съпровод се играе под песенен съпровод: отпяват и надпяват гласовитите моми и невести.

Българите в Бесарабия, адаптирайки се в района, където съжителстват няколко култури, а и осъзнавайки принадлежността си към държавата, в която живеят (в различни периоди земята, която те обитават принадлежи на различни държави – Русия, Румъния, Съветски съюз, Молдова), възприемат и преобразуват чуждите танци в репертоара на своите веселия. Така забелязваме, че при определени хора присъства пулсиращия молдовски темперамент; трайно се установяват хватът за рамо и затвореният кръг, които са външна форма за българския традиционен танц. Мелодичните валсове и полки внасят руски и украински колорит на веселбите при българите в Молдова. И тази картина се наблюдава още от първата половина на ХХ век, когато историческите и политическите промени за бесарабските българи са доста динамични.

При това, въпреки тази почти пълна изолираност и отдалеченост от България, дълго време традиционният танцов фолклор на българите в Молдова запазва изначалния си вид без никакво усъвършенстване. Същевременно народният танц в България претърпява динамично развитие, свързано с развитието на хореографията като наука – фолклорните образци се систематизират, обработват се и се обособяват в художествено-творчески жанр. В Молдова народният танц също търпи развитие, но на ниво държавна политика това се постига само за молдовския и руския народни танци. Фолклорът на малцинствата, към които спадат и българите и традиционните танци остават в бита им, играят се само на семейни и селищни мероприятия. Има само

отделни опити на някои смели хореографи от самодейността да вплетат в постановъчните сюити един или два мотива от „българското” за малко колорит.

Хората и игрите на българите преселници, битували повече от един век далече от прародината си, вече почти не се изпълняват. В средата на миналия век те са измествани от молдовските и руски танци, а в съвременността напълно се заменят с танците, популярни в днешна България. С богатия си метроритъм и наситената танцова лексика, танците от Шоплука, Пирин и другите фолклорни области, неприсъщи за бесарабския българин, завладяват репертоарите на танцовите състави и дори увеселителните мероприятия. Така хората и игрите, чрез които предците на българите в Молдова са се съхранявали като етническа общност, както и танцовият фолклор, който, преобразявайки се, създава една самобитна общност, различна от далечна България, остават в миналото. Днес тези танцови образци се помнят от хора, които вече не могат дори да ги покажат поради напредналата възраст, а младото поколение знае, че такива танци е имало „някога”.

До ден днешен няма данни за описани и преработени традиционни за българите хора и игри в Молдова. Редица учени – фолклористи, както български, така и руски, украински и др. – Йов Титоров, Николай Державин, Николай Кауфман и др., публикувайки своите трудове, не подминават хората и игрите като един от най-ярките фолклорни белези на българина, било той и да е извън България, но тъй като предмет на тяхното изследване не е танцовият фолклор, ние не можем да добием конкретна информация за проблема в орхестиката с цялата ѝ специфика. Или, както отбелязва Г. Георгиев: „Нека отново да подчертая обаче, че подобни паралели и сравнения могат да бъдат обект на самостоятелно изследване, което изисква по-детайлни и продължителни дирения относно проявите на празничната и обредната танцова дейност от изучаваните райони.” [Георгиев, 2022, с. 295]

Необходимо е да се отбележи, че първият път опит за по-обстойно професионално изследване на традиционния български танцов фолклор е направен в многокомпонентното теренно проучване на Райна Кацарова в региона на южна Бесарабия през 1958 година, където откриваме наред със записаните текстове и нотен материал на песни, описаните обичаи и други традиции при бесарабските българи и запис на схема от танцови елементи и движения, дори и завършени фигури на хора, хват и външна форма на хорото със стандартни знаци по танцописната система, въведени от самата изследователка в България. За съжаление тези изследвания остават в архива на ИИИ към БАН и не виждат бял свят. За пръв път в настоящия труд това ценно изследване от големия български фолклорист ще бъде представено по-подробно на научната общност.

Гореспоменатите факти събуждат въпроса за запазването и съхраняването на танцовия фолклор на бесарабските българи като грижа за възпитанието на младото поколение. Пречупено през събитията, преживени от българските преселници в Бесарабия, хронологията и развитието на танцовите образци ще предизвикат потомците да открият своята самобитност и да затвърдят етническото си самосъзнание в мултикултурната среда на южна Молдова.

Настоящият дисертационен труд изследва танцовия фолклор на следните населени места в Р Молдова: гр. Тараклия, с. Кайраклия, гр. Твардица, с. Кортен, което е малка извадка от все още недостатъчно проучената култура на бесарабските българи. Наблюденията и проучванията в посочените селища показват, че хората и игрите на българите в Молдова придобиват специфичен стил и характер на изпълнение, отличаващи се от тези, които намираме в днешна България. В същото време намираме сходни белези с молдовските хора и констатираме влияние от други култури върху танцовия фолклор на бесарабските българи, наблюдавайки танцови елементи или маниер, неприсъщи на българския танцов фолклор от метрополията. По този начин може да се проследят в исторически план преживяваните етапи от българските преселници.

Целта на настоящия дисертационен труд е да се представи музикално-танцовия фолклор бесарабските българи чрез задълбочено изследване на танцовите образци: да се опишат и изяснят характерните особености на народните танци на българите, живеещи продължително време далеч от прародината си в мултикултурна среда; да се проучи и систематизира танцовият фолклор на българите от Бесарабия; да се опише, съпостави и анализира цялостният танцов фолклор, свързан с посочените населени места: гр. Тараклия, с. Кайраклия, гр. Твардица и с. Кортен.

Задачите, поставени в изследването са:

- 1) Да се опишат и систематизират игрите и хората в посочените населени места: гр. Тараклия, с. Кайраклия, гр. Твардица и с. Кортен.
- 2) Да се класифицират традиционните танци в повечето от проучваните селища. Да се анализират и съпоставят традиционните игри и хора, изпълнявани в различните селища.
- 3) Да се разгледат приемствеността и влиянията на българските и молдовските танци върху хората и игрите на бесарабските българи.
- 4) Да се представи спецификата на стила и характерът, които се оформят в танците на бесарабските българи както в символичен и емоционален план, така и в стил, лексикален и композиционен аспект.
- 5) Да се проследи по исторически периоди появата на нови и изгубването на стари танци, присъстващи в увеселенията на българите в Молдова
- 6) Да се систематизират танците според функцията си в живота на общността – обредно-обичайна, развлекателна.

Методи на изследването

Основните методи на изследване са:

1. Теренно проучване: интервюта с респонденти, включено наблюдение (включително и лично изпълнение на респондентите).
2. Анализ, сравнителна характеристика, класификация и обобщение (утвърдени в трудовете на Стоян Джуджев, Райна Кацарова, Кирил Дженов, Кирил Харлампиев, Николай Кауфман). Танците са разглеждани в следните аспекти:
 - Запазени елементи и мотиви от българския танцов фолклор;

- Придобити елементи от танцовия фолклор на другите народности, живеещи в съседство с българите.
3. Работата с архивни материали

При анализа и описанието на танцовите примери в труда се разкриват характерните белези на проучваните селища в Южна Молдова.

Глава I. Обзор на научните изследвания за танцовия фолклор в региона

Първите изследователи, които проявяват интерес към традициите на бесарабските българи, описват основно бита и нрава им, които ги обособяват сред другите етнически групи, живеещи в съседство и записват предимно песенни и обичайно-обредни образци.

Сред тях се откроява името на **Йов Титоров**. През 1903 г. той издава книгата си „Българите в Бесарабия”, в която проследява историческите сведения за Бесарабия и Буджака и за заселването на българите в южната част на Бесарабия, представя народностите, населяващи този регион, описва основаването на град Болград и околните села, отцепването и присъединяването на Бесарабия ту към румънско, ту към руско владичество. Първото цялостно научно изследване на традиционната култура на българските преселници на територията на Руската империя прави руският и съветски учен славист **Николай Севастианович Державин**. През 1914 г. той издава капиталния си труд „Болгарския колонии в Росии” [Державин, 1914], резултат от теренните му проучвания през периода 1897-1911 г. В раздела ”Възпитание на младежта. Детски игри. Увеселения. Училище” той публикува данни за *мегданското хоро* с подробно описание на стъпванията, хватата, формата и подредбата на участниците в него. Историците **Николай Червенков** и **Иван Грек** са автори на първия по рода си обзорен труд за историята и културното развитие на българите от проучвания район - „Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще.” (1993)

Първата най-голяма сбирка от песни на бесарабските българи е публикувана от полк. **Георги Янковв** книгата му „Български народни песни” (1908 г.), а след 5 г. издава нова сбирка в „Сборник за народни умотворения и народопис” (XXVII от 1913г.), където голяма част от песните са нотирани от **Добри Христов**. Двете сбирки съдържат хороводни песни, в пояснението на които се споменават хората, танцувани в техен съпровод, като по-подробно са описани три игри и едно хоро. Най-значителен труд, отразил фолклора на бесарабските българи, и до ден днешен остава двутомникът на **Николай Кауфман** „Народни песни на българите от Украинска и Молдавска ССР” (1982). В него авторът публикува над 2500 образци на автентични песни и инструментални мелодии, записани при теренните му проучвания в южна Бесарабия (която тогава влиза в Украинска и Молдавска ССР) и Таврия –Запорожка област, Украинска ССР.

Забележителен принос за развитието и съхранението на българското танцово съкровище както в България, така и извън нея, имат изследванията на фолклориста-

етномузиколог **Райна Кацарова-Кукудова**. В книгата си „Български танцов фолклор” (1955 г.) тя прави общ преглед на българския танцов фолклор, като разглежда мястото на хорото в обществения живот на българина. Важно е да се отбележи, че през лятото на 1958 година по време на съвместна българо-украинска експедиция Р. Кацарова посещава големите български села в Болградски район Криничное (старо название Чушмелий) и Червоноармейское (Кубей), както и Болград в Украйна, които са разположени в непосредствена близост до село Кайраклия и град Тараклия, проучвани в настоящата дисертация, и село Паркани (днес в самопровъзгласилата се Приднестровска молдовска република, Р Молдова). Тогавашната експедиция е една от първите сериозни стъпки на български учен за работа сред една от най-големите български диаспори. Нейните записи на песни и изследванията на танцовия фолклор се намират в Архива на ИИИ – БАН.

Научните изследвания, направени на терен в границите на България и развитието на хореологията като наука допринасят за настоящата разработка. Първото системно проучване на българската традиционна хореография прави **Стоян Джуджев** в монографията си „Българска народна хореография” (1945 г.). В няколко раздела той формулира ключови понятия като хореография, хористика, орхестика и др., разсъждава върху самобитността на българския народен танц. Важно място в хореологията на българското традиционно танцово изкуство заемат научните разработки в уникалния труд на **Кирил Дженов и Кирил Харлампиев** „Теория за строежа на движенията в българската народна хореография” (1965). Книгата на **Анна Илиева** „Теория и анализ на фолклорния танц” (2007) е първият в българската етнохореология теоретичен монографичен труд върху проблемите на фолклорното танцово формообразуване. Трудът на **Красимир Петров** е систематично и прецизно изследване на танците на отделните фолклорни области. **Антон Андонов** в труда си „Сватбени игри и хора от Ямболско” (2014) описва, систематизира и анализира обичайно-обредните игри и хора в сватбения празничен цикъл от Ямболско. Монографията „Танцовата култура на село Горни Богров, Софийско” (2008) на **Евгения Грънчарова** представлява едно многопластово изследване на танцовия фолклор на едно селище.

Съвременниците, изследвали фолклора на бесарабските българи, засягат танцовите практики в празничните събития на общността, населяваща региони извън България. Функциите и характерните особености на хорото като една от най-обичаните и значими форми в танцовия фолклор на бесарабските българи са прецизно и систематично изследвани от **Галин Георгиев** в монографията му „Традиции, памет, идентичност на българите в Украйна и Молдова” (2022). В статията си „Селското хоро като разграничител и обединител на общността на българските преселници в Бесарабия.” (2006) **Галина Манолова** разглежда „голямото хоро“ или мегданът, като събитие или значим социален повод за събиране и танцуване на жителите на съответните селища.

Сравнително късно се появява специализираният интерес към танцовата традиция на българите в Бесарабия, макар че става дума за една от най-големите и

стари български диаспори. Началото на този процес е експедицията на Р. Кацарова и резултатите от нея, които за съжаление все още не са обработени и публикувани.

Авторите като цяло обръщат внимание на запазения до момента стар български пласт, изхождайки от концепцията за диаспората като резерват за културни реликви. По-малко внимание се обръща на взаимодействията и влиянията, които българите от изучавания район изпитват от страна на заобикалящите ги народи и общности. Именно това се цели да се изследва в настоящия дисертационен труд: какво запазват и какво променят по отношение на танцовия си фолклор българите в Бесарабия.

Глава II. Българите в Бесарабия– географско разположение и исторически сведения.

Географско разположение и исторически сведения за южна Бесарабия и българските преселници в региона.

Най-голямата българска диаспора¹ днес се намира в Бесарабия², известна още като Буджак. Днес тази етнографска област влиза в границите на две независими републики – Р Молдова и Украйна. Както е известно, българите в този регион са потомци на някогашните преселници, дошли в земите на Руската империя от Българските земи в края на XVIII в. – началото на XIX век. По време на руско-турската война от 1828-1829 изселниците тръгват от Сливенско, Ямболско, Бургаско и Варненско и най-често се заселват във вече образуваните в Южна Русия български села. В много източници се отбелязва фактът, че преселването на българите в Бесарабия е процес, породен от няколко причини и обстоятелства. От една страна това е ожесточеното отношение в края на XVIII в. на турските власти към християнското население на целия Балкански полуостров, а от друга – намесата на Русия в национално освободителното движение на българите с агитаторската си политика за преселване в по-добри обществени, икономически и политически условия. [Титоров, 1903, с.14]

Бесарабските българи в Молдова - териториално-административно положение на изследваните селища в Тараклийски район.

По-голямата част от българското население в Молдова се намира в Тараклийски район. В географско отношение районът е разположен в южната част на републиката и граничи с Кагулски район и с Автономното териториално обединение Гагаузия (АТО „Гагаузия“), образувано през 1991 г. в рамките на Р. Молдова, и с Украйна – на юг Болградски район, на изток Арцизки район, Одеска област. Общият брой на населението в Тараклийски район е около 43 000 души, като 66% от тях са българи, 13% молдовци, 8% гагаузи, 6% украинци, 5% руснаци, и 2% други националности³.

¹ По данни на преброяването на населението в Молдова от 2004 г. живеят 65.072 души българи (в този брой не са включени българите от Приднестровието).

² Бесарабия – историческа област между реките Днестър и Прут (сега е основна част от територията на Молдова и южната част на Одеската област в Украйна). От 1812 г. е териториално-административна единица в състава на Руската империя [Титоров, 1903, с.13].

³ Данните се отнасят за 2006 г. и са взети от архива на Районния съвет, гр.Тараклия, Молдова.

Със сравнително чисто българско население са: *Кортен* (92%), *Твардица* (7000 души) и *Кайраклия*(90%); със смесено население са гр. Тараклий – 11 116 българи, 1 821 руснаци и украинци, 920 молдовани, 725 гагаузи, Валя Пержей – 5 500 души (80% българи и 20% молдовани), Нови Кортен – 300 души (72% българи и 28% гагаузи); Виноградовка – 620 души (50% българи и 50% гагаузи), Горна Албота – 1524 души (57% българи и 43 % други (молдовани, украинци, гагаузи), Долна Албота – около 900 души (70% българи и 30% други), Новосьоловка – около 1400 души (70% българи и 30% други), Алатат – 1200 души (35% българи, сред тях малка част гагаузи и 65% молдовани) [Куртев, 2006, с. 274].

Историческа сведения за българските села в Тараклийския район разглеждани в настоящия труд .

Проучваните за настоящия дисертационен труд са 4 селища, влизащи в границите на сегашния Тараклийски район: гр. Тараклия, гр. Твардица, с. Кортен, с. Кайраклия.

В най-южната част на Молдова се намира град Тараклия, разположен в подножието на един хълм по поречието на малката река Тараклийка, вливаща се в река Ялпуг. Да началото на XIX в. селището е било татарско. Заселванията на българи тук са на няколко етапа: през 1806 – три семейства, през 1812 – 182 семейства предимно от североизточните български земи, през 1830 – бежанци от Годеч, Софийско и от Тракия. През 1830 г. продължават да се заселват и бежанци от Годеч, Софийско и от Тракия. През 1813 година българското село Тараклий е регистрирано в административните списъци под името Шоп Тараклий. Град Тараклий, населен предимно с българи, има население от 13758 жители (2004) и е център на Тараклийския район. Официално селото е обявено за град през 1995 година, а дотогава е било селище от градски тип. От 1990г. Тараклия е районен център на българската диаспора и е център на българската бесарабска култура [Неделчев, 1998, с. 34].

Град Твардица (названието се е утвърдило поради начина на изписването му в небългарска среда) се намира на 36 км североизточно от гр. Тараклия и е основан през 1829 година като село. Основната част от българите (127 семейства) пристигат главно от едноименното село Твърдица и от с. Козарево, Сливенски окръг, Южна България. По онова време селото влиза в Горно - Буджакския окръг с център гр. Комрат [Титоров, 1903, с.77, Куртев,2006, с.128]. Твардица се сдобива със статут на град през 2013 г. и днес наброява около 5000 души българи.

Село Кортен се намира на 15 км от гр. Тараклия. То също е образувано по време на второто масово преселване, като основната част от населението идва от с. Кортен и околните села на Новозагорско. Първата група преселници от Кортен тръгват през септември 1829 г. и наброяват 70 семейства, към тях се присъединява голям керван (35 семейства) от Твърдица и Колупчий [Новаков, Гургуров, 1995,с.15,16].

Село Кайраклия в някои документи е записано Кайраклий II-ри [Титоров, 1903, с. 81]. То е образувано по време на вътрешна миграция на българите в Бесарабия през 1861, които напускат с. Кайраклий I (в момента е с. Лоциновка, Измаилски район, Украйна) поради недостиг на земя. Селото се намира в Буджашката степ в най-южната част на Молдова и граничи с Украйна.

Глава III. Описание и анализ на танцовия фолклор на бесарабските българи.

В първия дял на дисертацията подробно са описани в хореографски и в музикален аспект 20 хора и игри от четири населени места в Тараклийски район в Южна Молдова. Всички те са структурирани по различията и сходствата на изпълнение, като в първата част на III глава образците са разпределени по населени места, а във втората част на същата глава се разглеждат игрите и хората с идентична танцова лексика и композиционна схема.

Образи от танцовия фолклор на българите в южна Молдова, систематизирани съобразно изследваните населени места: гр. Тараклия, с. Кайраклия, гр. Твардица и с. Кортен.

Първата част представя ясно описание на движенията и структурата на хората и игрите, като всеки един образец съдържа характеристика и нотен материал за музикалния или песенния съпровод. Всяко от проучваните населени места е представено с по шест до десет танцови примера. Отбелязани са сходствата и разликите в имената на хората, различната танцова лексика, както и случаите, в които аналогични по танцова лексика хора и игри се изпълняват с различен музикален съпровод. Например съпроводът на „Хорото“ във всяко селище е на различна песен: в с. Кайраклия – „Иван на Рада дума“, гр. Твардица – „Димитър дума Тудору“ и „Росян, Росян“ и т.н. Друг пример е „Тропнишкото хоро“ от с. Кайраклия и гр. Тараклия. Независимо, че кайраклийската „Тропнишка“ произлиза от тараклийската, първата проявява различия в танцовата лексика както в набиванията, т. нар. „*притопи*“⁴, така и в хватата – в Тараклия *за ръце*, в Кайраклия *за рамо*. Това дава повод за твърдението, че освен приемствеността на танцовия фолклор от други селища, българите в Бесарабия доразвиват и обогатяват хората и игрите като рефлексия от самобитността и межкултурните влияния в съответното селище.

Град Тараклия, който сега е център на българската общност в Р.Молдова, няма точно селище - аналог в България. Но още когато е било едно от най-големите села в района, тук са се танцували хора и игри като „На две страни“ 2/4, „Нагоре“ 7/16, „Утфърли кондак“ 9/16, „Тропнишката“ 2/4. В Тараклия присъства и една от най-традиционните и популярни игри, изпълнявани от българите, наречена „Три насреща“. Обичана от тараклийци е и играта „Кадънджя“, която се смята за един от характерните белези на гагаузкия фолклор. Танцовият фолклор в гр. Тараклия до определена степен е със запазени български характеристики, както и с привнесени елементи и цели хора от други култури.

В село Кайраклия хората и игрите, които се танцуват на повечето събирания са: „Хоро“ 2/4, „Кайръм“ 2/4, „Тропнишката“ 2/4, „Кубейско хоро“ /Тинереска/ 2/4, „Лудо хоро“ /Алавашко хоро/ 2/4, „Бътая“ 2/4 – молдовско хоро; игрите „Насреща“ 7/16, „Кадънджя“ 9/16 /гагаузка/, „Три насреща“ 7/16, „Бътута“ 2/4 /молдовска/ ,

⁴Притропване – от руски език

„казачок” 2/4 /руска/, „каркаяк” 2/4 /украинска - „краковяк”/. Кайраклия е едно от селата в региона, където най-много се танцува и наред с характерните българските игри и хора, тук присъства голям процент хорá от молдовския фолклор. Игролюбивите кайраклийци смело заимстват танцови образци от околните населени места и им дават достойно място в репертоара на танцовите си площадки. В периода на нашето проучване на това населено място има най-многоброен репертоар, който се изпълнява при различни обичаи, събития и мероприятия.

От направените теренни проучвания става ясно, че в Молдовската Твардица се танцува „Право хоро“, наричано отново „Хоро” 2/4. Следващото популярно хоро в Твардица е „Бръсни цървул” или „Пудфърли кундак” 9/16 и „Дребната” или „Фтичишката” 2/4. Още едно хоро, музикалният съпровод на което е инструментален, е „Мулдуанската” 2/4. Традиционната игра „Три насрещя”, която се среща в цялата южна Бесарабия, в Твардица е назовавана „Попската”. Твардица е едно от малкото села в Бесарабия, където *неделното хоро* в най-автентичния си облик се е запазило до втората половина на миналия век, спомените за което още могат да се чуят от първо лице. В хорáта и игрите на твардичани преобладава българския стил, който доминира дори и в привнесените молдовските образци.

В село Кортен хорáта, които се играят са сродни с тези от гореспоменатите населени места. Танците тук са: „Хоро” с тактов размер 2/4; „Криво хоро” – 2/4; „Оляндра” – игра по тройки в тактов размер 7/16 с трето удължено време; „Чокница” – игра посаме с тактов размер 9/16 с четвърто удължено време. Хорáта и игрите в с.Кортен са традиционни за повечето български села в Молдова. Интересното е, че познатите на всички българи в региона игри тук си имат свои специфични имена – „Оляндра” и „Чукница”, което придава определена самобитност на танцовия фолклор на даденото селище.

Традиционни хора и игри, разпространени във всички селища на южна Молдова и цяла Бесарабия, като интегриращ и диференциращ белег за местното българско население

Във втората част на III глава се прави обзор и анализ на игри и хорá, срещащи се и в четирите български селища в Молдова, както и в цяла южна Бесарабия, които намират място на мегданите и празненствата им: „Хоро” - един от най-популярните традиционни танцови образци, който събира и обединява съселяните, реализирайки поредица от функции; играта „Три насрещя”, която в гр.Твардица наричат „Попската”, а в с. Кортен – „Оляндра”, е най-обичаната игра в тактовия размер 7/16, като в гр.Тараклия и с. Кайраклия се акцентира повечето на присрещанията по тройки, а в гр.Твардица по-голяма част от играта заемат провиранията на всяка тройка; сред обобщаващите образци се наблюдава още едно традиционно хоро, произлязло от молдовското хоро „Алунелу”. То има свой вариант във всяко от горепосочените селища с различни, но с българска звучност имена и ярко изразени отличия на определени елементи в танцовата лексика; играта „Кадънджа” е традиционна за бесарабските българи, заимствана от гагаузкия фолклор.

Изредените хора и игри са общоприети от българите в Бесарабия и оформят репертоара на всяко празненство с танцови практики в проучваните селища и в целия регион. Двете части от III глава дават информация за танцовите образци, изследвани и установени на неделния и празничния мегдан сред българите в гореспоменатите населени места от Тараклийски район, като всяко от тях има хора и игри, характерни само за неговата локална култура, и такива, които са традиционни за всички български села в региона. Репертоарът на увеселителните празненства с танцови практики на всяко село се формира в зависимост от географското положение на селищата, времето на заселването и влиянието от страна на другите народности, живеещи наоколо. Например в с. Кайраклия, освен танцовите образци „Хоро”, „Три насреща”, „Кадънджа”, „Насреща” /”Ръченица”/, „Кубейско хоро” /”Алунелу”/, които се срещат и в останалите изследвани селища, намираме хорото „Кайръм”, което се играе само тук; „Лудото хоро”, наричано още „Алавашко”, привнесено от с. Алуат, Тараклийски район (характерно и за с. Чийшия, Болградски район, Украйна, но там е назовавано „Пияно хоро”); „Тропнишкото хоро”, заето от гр. Тараклия; в началото на миналия век се споменава хорото „Ючата”, което е останало само в спомените на отделни респонденти, но е отбелязано в изследванията на полк. Г. Янков и Р. Кацарова като изпълнявано в гр. Болград и региона.

Така представен, репертоарът на отделните селища, намиращи се в регион, където българите са компактно населени, включва различна степен приемственост и мигриране на танцови образци. Докато в гр. Твардица, образуван в резултат от покъсното преселване, освен стандартните „Хоро”, „Попската” /”Три насреща”/, „Дребничката” /”Алунелу”/, се изпълнява хорото „Бръсни царвул”, запазено от предците, които са го донесли от прародината, но и заимстваното от молдовския фолкор, но адаптирано по български хоро „Мулдуанската”. Тук не се наблюдава толкова голям поток на приемани и внесени хора от селищата наоколо. Репертоарът на мегданските хора и от семейни празници в гр. Твардица не се увеличава и не нараства, както става в с. Кайраклия.

Образци за танцов фолклор на българите в Бесарабия от проучванията на други изследователи.

Във третата част на III глава се прави кратък преглед на танцовите примери от проучванията на други изследователи, където се намират сходства с издирените собствени материали. Сведения за „Хорото”, както на песен, така и с инструментален съпровод дават полк. Г. Янков и Р. Кацарова, според наблюдения от началото и средата на миналия век в гр. Болград и околностите, а Г. Георгиев проучва бесарабските села в региона на сегашна Украйна, като прави изследванията си в началото на този век. Също така образците, представени от Г. Янков и Р. Кацарова в Болградския регион като „Ръченица”, „Кадънската”, „На две страни”, „Ойсата” /”Подфърли кундак”/, „Ючата”, „Молдованската”, са наблюдавани или описани от респонденти при теренното проучване на танцови примери от българските селища в Тараклийския регион за настоящия дисертационен труд. Тези съпоставки на игрите и хората от всички налични изследвания дават възможност да се направи обстоен анализ на танцовия фолклор на

бесарабските българи, проследявайки го във времето от началото на миналия век, преминавайки през средата на XX век и до неговия край, както и в съвременността; също така това ни позволява и да се сравнят с танцовите образци от двата региона в Бесарабия, където българското население е най-концентрирано, именно Тараклийски район в Молдова и Болградски район в Украйна.

По този начин изследваните хора и игри в този дял от нашето проучване, както и данните от други изследвания, оформят сравнително плътна картина на танцовия фолклор на бесарабските българи, чрез която може да се анализират и съпоставят неговите особености в динамика, т.е. както по отношение на съхранените и предадени във времето образци, така и с оглед на влиянията и промените, настъпили в резултат на межкултурния диалог, на общественно-политическите преобразования и пр. Необходимо е да се отбележи, че най-чести влияния се забелязват от молдовския танцов фолклор, причина за което са общите балкански особености. Тези съпоставки, сравнения и анализ, включително и във връзка със състоянието и развоя на фолклорно-танцовата традиция на българите от метрополията България, дават възможност да се обособи стилът и характерът в танцовите практики на българските преселници в южна Бесарабия.

Изводи за стила и характера на танцовия фолклор изпълняван от българите в Молдова и цяла Бесарабия.

Народните танци заемат важно място в обществения живот на бесарабския българин. През годините на отдалеченост и изолираност от метрополията и във времето на големи обществени промени, на различни празници, българските преселници в Бесарабия показват своето умение, майсторство и старание да се изразят в танца. Стилът на бесарабските българи в танца преплита движения и елементи донесени от прародината с тези, които навлизат в следствие от различни култури живеещи в съседство. Характерна особеност на бесарабския български танцов фолклор е своеобразната адаптация на заетите хора и игри или на заетите елементи от тях, като от една страна се отразява доминиращата през времената румънска или руска характерност, а от друга – придаването на своеобразна българска специфика на заетите образци. Това се изразява ту в пулсиращото в ритъм движение на тялото, отразяващо танцовите движения в краката, ту в плавното му завъртане в различни посоки, обхващайки пространството в игрите без хват.

Движенията при танцуването на българите в Бесарабия са съсредоточени главно в краката. Преобладаващите *набивания* /тропане, „притопи“/ показват както връзката със земята, така и демонстрират силата на танцуващия българин в южна Бесарабия. Това се наблюдава в хората „Тропнишко хоро“, „Утфърли кундак“, „Бръсни царвул“ /старешко/. Понякога набиват и в Правите хора, както и в хорото „Дремничката“. В същото време и не са малко отскокливите движения, придаващи лекота в играта на тялото и широта в пространствената инерция на цялата група танцуващи. Това се вижда при хората „Кайръм“, „Кубейско хоро“, „Бръсни царвул“ /младежкото/. Често в танцуването на бесарабския българин стъпката произволно става *подчертана* в

стремежа си да покаже сила в движението и желание да набие с крака. Тази илюзия се вижда в „Тропнишката” 1 вариант от гр. Тараклия или в хорото „Кайръм” от с.Кайраклия.

Кляканията /”присядки”/ заемат важна роля при танцовите игри и хората в проучвания регион. Към този елемент от танца мъжете се отнасят сериозно, тъй като кляканията се приемат за надмощие. „*Аз в своето време прях вусемдесе присядки*” (К.Кирнев). „Присядките” предимно се срещат в игрите, където има импровизационен момент, като например „Нагоре” – ръченицата от гр. Тараклия. Тук тя се изпълнява с предварителен отскок нагоре и приземяване от високо. „*Василь Тимофещ /съпругът ѝ/ праиши най-много присядки, нукуй толкус не праиши*” (Олга Татарли, гр. Тараклия) Срещат се кляканията и при играта на хората: например в с. Кайраклия с малка уговорка двама играчи в определен момент от хорото „Бътая” започнаха да клякат, отскачайки колкото се може по-високо и изхвърляйки единия крак встрани, което наподобява руските „присядки”. Това се наблюдава при нарастване на емоционалните въодушевления и при желанието на мъжете да демонстрират сила и майсторство.

Ръцете в игрите и хората на българите в Бесарабия вземат активно участие и не само допълват, а и подсилват танца на краката. Разнообразието в играта на ръцете прави танците на българите в Бесарабия по-привлекателни спрямо тези от другите националности. Има игра с ръце при ръчениците - „Нагоре”, „Насрещя” 7/16; „Чукниците”, „Кадънджата” 9/16, като положението им е най-често изнасяне напред-горе на едната ръка или на двете. Срещат се и други варианти със свити ръце в лактите или с движение в китките от долу нагоре и обратно, като това се вижда най-често при женската игра в ръчениците. Движенията с дланите и китките са един красив и придаващ изискан завършък и стил на танцуващите български преселници в този регион. Цялата тази игра на ръцете при танцуващите българи в Бесарабия изразява веселото настроение, показва желанието за заигравка с отсрещния танцуващ, съсредоточава вниманието върху горната част на тялото и на погледа в лицето, а понякога и играе роля за пазене на дистанция между играещите.

Хватът при хората на бесарабските българи е предимно за *рамо* / ”Хоро”, „Кубейско хоро”, „Лудо хоро”, „Тропнишко хоро”/, в някои от тях играта с ръце е динамична, имат движение вдясно и вляво при положение *свивка* /”Бръсни царвул”, „Дремничката”, „Мулдуанската”/ и люлеене напред-назад при положението *лост* /”Кайръм”, „Тропнишката”, „Бътая” и др. /. В гр.Твардица респондентите споделят за *хват за коланче* при хората „Бръсни царвул”, „Хоро” на песен, който се запазва до 80-те години на миналия век на мегданското хоро. За хват за колан или за кръста свидетелстват снимки, направени в началото на миналия век и публикувани от руския изследовател Николай Державин, както и описанието от наблюденията му. „По време на танците на хоро момите се държат една друга за поясите на талията, мъжете за ръце.” [Державин, 1914, с. 12.3] В теренното проучване от с.Паркани, Молдова от 1958 г. Райна Кацарова отбелязва във вид на скица три вида хват, като бележка към запис за „Право хоро” и това са: хват *за колан*, хват *за рамо* и хват *под ръка*, както и хват *за кошнички* при лазарките. При така разгледаните хватове се проследява

запазването на *хвата за колан* при склучена кръгова форма още от началото на миналия век и почти до края остава само в гр. Твардица; *хват за ръце* (наричан още „на ръци” от Мария Касапова с. Кайраклия, Олга Паслар гр. Тараклия), който включва движенията им в положение свивка или лост; *хват за рамо*, който срещаме в повечето хора и голяма част от районите с българско население в южна Бесарабия още от началото на миналия век и трайно се запазва и в настоящо време. Трансформацията на *хвата* при хората в началото се наблюдава при този *за колан*, който частично преминава още към 20-те години на миналия век към *хват за рамо* и в последствие под молдовското влияние трайно остава като *хват за рамо*. По-оскъдни данни има за *хвата за кърпа*: „Недопустимо момата и момъка да се хванат ръка за ръка на хорото. При смесените хора връзката била с „кърпа”.” [Банкова-Рашкова, 2006, с.390] Тази информация се споделя от Мария Касапова родена 1906 г., подобни данни се откриват и в изследванията на А. Музиченко при кримските българи от края на 19 век „...първите /момичетата/ се хващат един друг за края на кърпа,” [Музиченко, 1899, с.44]

В темповата картина при веселието у българите в буджакските земи преобладават бързите хора и игри, умереното темпо е характерно за хората на песен, които се играят от моми и жени, а бавното темпо е характерно само за гагаузката игра „Кадънджа”.

Пружинирането, както във всички етнографски области на България и целите Балкани, присъства и в движенията от хората и игрите на проучвания регион. При Правите хора, които са с по-проста танцова лексика и по-бързо темпо се наблюдава пружиниране на тялото, присъщо на молдовските такива, което се задейства от петите и, преминавайки през цялото тяло, трептящо стига до раменете. В по-бавно темпо и с песенен съпровод Правите хора, наречени още „Хоро” имат стила на Тракийските хора. Особено това се наблюдава при „Хорото” изпълнявано на мегдана до втората половина на миналия век в с. Твардица и на всички *Вечерни хора*, изпълнявани на песен от моми. Характерно е активното пружиниране с ръцете на ръчениците „Насрещя” при *хвата за ръце* със свити в лактите и при предната плетеница в играта „Три насрещя”. В стремежа си да подсилят движенията в краката и тялото, играещите пренасят силата на пружинирането в ръцете, това се наблюдава най-вече в гореспоменатите игри в с.Кайраклия. В зависимост от възрастта на играещите може да се наблюдават малки белези на приклекло положение в стойката на танцьорите, най-вече на мъжете: по-възрастните играят леко приклекли, по-младите мъже играят почти в изправено положение, като внасят и лекото пружиниране от молдовски стил, споменато по-горе.

Външната форма на хората на различните етноси в Бесарабия, както и при българите е преобладаващо *склучена*. Всички хора с по-проста или по-сложна танцова лексика, в равноделен или неравноделен тактов размер се играят в кръг до преди известно време, след което скъсаната форма се внася от най-популярните хора на съвременна България. До края на миналия век всеки опит да се внесе елемент на скъсано или водено хоро завършва с естественото му склучване и отново завъртане в кръг. Играещите българи в молдовска и украинска Бесарабия не възприемат формата на воденото хоро. При скъсването му хороигралците се изгубват и търсейки краищата,

наново си го заключват. Това е израз на често споменатите символи на сплотеност, единение и неделимост при най-съкровено и тържествено празнично занятие през изминалите векове на българските преселници, живеещи далеч от прародината. За същото говори фактът, че в молдовския и руския фолклор, от който бесарабският българин продължително време заимства, „хорá”-та и „хоровода” винаги се играят в кръгова форма. Това отново допринася формата на хорáта при бесарабските българи трайно да остава сключена, или както определя Даниела Дженева „Стилът в народните танци се е оформял в продължение на векове в зависимост от условията на битуване, нравите, обичаите и поминъка на населението.” [Дженева, 2021, с.85]

Необходимо е обаче да се отбележи, че в на записките на Райна Кацарова от теренното проучване в гр. Болград през 1958г., има рисунка на хоро в неправилна вита форма, а още по-назад във времето, в сборника от песни Полковник Георги Янков в коментар на една от песните „без думи” /така той, заедно с Добри Христов наричат хорáта, изпети от жена, родена и израснала в гр. Болград / „Шопската” игра е представена като „Водено хоро под музика без думи”. В описанието се споменава за игра на две смесени редици една срещу друга, която преминава във виене и обикаляне една около друга и се превръща в „...две вити водени хора, дорде се уморятъ” [Янков, Христов 1913, с.34]. Тези данни дават повод за твърдението, че в началото на миналия век *водената* форма и тази с различна фигура от кръгова е съществувала в хорáта на българските преселници в Болградския регион, който по него време е център на бесарабските българи. Може да се предположи, че кръговата форма се е утвърдила под влияние на различните култури върху българите в този регион и преобладаващите песенни съпроводи на този тип хора. „При затвореното хоро двете групи трябва да бъдат една срещу друга.” [Кауфман, 1982, с.39] От изследването на Александър Музиченко при кримските българи в с. Кишлау, публикувано през 1899 г. се разбира, че „Тук момчетата отделно от момчетата образуват верига...” [Музиченко, 1899, с.44], което свидетелства, че българите са донесли от България скъсаното и витото хоро, а в Бесарабия трайно се установява кръговата форма, което е трансформация на формата на хорото в този регион от *скъсана* към *сключена*.

В танцовия фолклор особено място заемат емоциите. Според Красимир Петров „Емоционалното състояние у танцуващите има дълбока психологична основа. То е тясно свързано с танца и може да подтикне танцуващия към усложняване на хореографския строеж на танца, като всеки е воден от своя личен темперамент и майсторство в играта.” [Петров,1995, с.39]. Настроението и характерът в танца на бесарабските българи се проследява в ритъма и фигурите и движенията на отделни части на тялото: буйната и бърза игра, старателното отскачане нагоре в стремежа да се откъсне от земята или приземяването в *присядка* долу, упоритите набивания, показващи връзката със земята; лиричност в хората на песен, изпълнявана от момите; бавно престъпващо увъртане на тялото в зависимост от изживяваната емоция при играта на гагаузката „Кадънджа”; както и в израза на настроение с глас т. е. провикванията. „Като естествено изразяване на емоционалното състояние в танца се явяват провикванията, които са типични за българския танц и са характерни за

различните фолклорни области и танци.” [Петров, 1995, с.39] На мегдана и по време на всички веселия в Бесарабия в съпровод на буйните хора и игри на българите може да се чуе най-често „и-ху-ху” от всички играещи, с „и-и-их” възкликват повечето жените, а с яркото ”опа-а-а” подпечатват своя танц мъжете. Има моменти, при които точно с тези звукосъчетания играещите отмерват неравноделния такт например: „и-ху-ииху/ и-ху-хуу” т.е. може да го изброим в тактов размер 7/8 с трето удължено време 1-2-3ии или „о-па-хо-паа” в тактов размер 9/16 с четвърто удължено време 1-2-3-4еетири. Едно от най-традиционните провиквания, което се чува от хората и игрите почти в цяла южна Бесарабия е „А сега, сега, сега, чи дзарана няма га”. Това дълго провикване, като почти цяла реплика е винаги подчинено на ритъма или според неравноделността на тактовия размер. Срещаме го и при ръчениците 7/16, като на третото удължено време се разтяга гласният звук, при хората с равноделен размер цялата фраза се провиква ритмично, отмервайки движенията в краката. Както и в другите компоненти на танцуването, тук също присъстват провиквания, заимствани от другите култури например: „у-ю-ю-йю, у-ю-ююю” и „пъррр-иху” е навлязло от молдовските народни танци, от руските се е привнесено провикването „ух-ух”. „...Такива възгласи и провиквания можем да типизираме за отделните области и танци. Те не са резултат на случайна постановка, а изразяват силна вътрешно преживяване и са тясно свързани със стила и характера на танца.” [Петров, 1995, с.39]

* * *

Като обобщение на особеностите на хората и игрите, изредени до тук, може да се каже, че българските преселници в Бесарабия обособяват един репертоар, изпълняван по различни поводи с развлекателен характер. Различията на този репертоар се установяват спрямо населените места, регионите, разположени в съвременността в двете държави Молдова и Украйна, регионите от които са се преселили, периодите през, които са повлияни от други култури.

Един от най-изпълняваните и традиционни образци в танцовия фолклор на бесарабския българин е „Хоро” – със структурата на Правото хоро. Този хоровод заема доминираща позиция спрямо всички игри и хора и се среща във всяко селище в Бесарабия, където играят българи. В теренното проучване от молдовска Бесарабия населените от българи селища Тракия, Кайракия, Твардица и Кортен „Хорото” съществува във всички периоди от тяхната история. Откриваме го в записите на Г.Янков от гр. Болград направени в началото на миналия век, както и в теренното проучване на Райна Кацарова от средата на ХХ век в гр. Болград, с. Кубей /Червоноармейское/, с. Чушмелий /Криничное/ – Украйна и с. Паркани – Молдова. Теренните проучвания на Галин Георгиев, направени в селата на бесарабските българи в Украйна и Молдова в началото на този век, също дават информация с подробни стъпки за „Хорото”. Обединяващо във всички гореизброени проучвания е атрактивното антифонно пеене при варианта на „Хорото” с песенен съпровод, който съществува преобладаващо през първата половина на миналия век.

Друго често срещано хоро в равноделен размер 2/4 е с обобщаващото име - „На две страни”. Откриваме го в описаните образци от гр. Тараклия, както и подобните му

хора от останалите изследвани села „Кубейско хоро” от с. Кайраклия, „Дремничката” – от гр.Твардица, „Криво хоро” от с.Кортен. Хоро „На две страни” е описано и от Р.Кацарова в гр. Болград, което има песенен съпровод. Във всички случаи хорото защитава името си, като има движение и вляво и вдясно; хватът се среща, както *за рамо*, така и *за ръце* със свити лакти и с движение вляво и дясно.

Хорото „**Подхвърли кундак**” в тактов размер 9/16 с четвърто удължено време е характерно за две населени места от нашето проучване: гр.Тараклия – „Утфърли кундак” и гр.Твардица – „Брасни царвул”, като в Твардица се срещат два варианта: *старешки* и *младешки*. Ако в тараклийското хоро и твардишкия *старешки* вариант се наблюдават набивания, то в *младешкия* вариант на „Брасни царвул” от гр. Твардица тези набивания вече са заместени с едно отделяне на крака намясто т.е. с времето *набиването* се изгубва. Ако се обърне внимание на хвата и ролята на ръцете в тази група хора, се вижда запазен хват *за коланче* при *старешкия* „Брасни царвул” и динамична игра с хват за ръце, като в тараклийското хоро те са в положение лост, а в твардишкото – в свивка. При тази група хора може да се проследи развитието и промяната на хорото „Подфърли кондак”, донесено от преселниците. Първообразът личи в хвата *за колан* и спокойната игра във варианта *по старешки* от гр. Твардица, за варианта от гр.Тараклия са характерни по-подчертаните набивания */притопи/* и динамично люлеене на ръцете */ръцете маят⁵/*, а при *младешкия* вариант на „Брасни царвула” от гр.Твардица се наблюдават други промени: отскоци и повече динамика в движенията на ръцете, но без *набивания*. Потвърждаващ белег за присъствието на тези хора в репертоара на мегдана при бесарабските българи във втората половина на миналия век са нотните образци в книгата на Н. Куфман, като откриваме в образци №2457 „Изхвърли кундак” 9/16 изсвирен на кларнет в с. Тараклия и № 2472 „Бръсни цървул” 9/16 изсвирен на кавал в с. Твардица.

В изследванията на Р. Кацарова се отбелязва: „...*Ойсата* 9/16..... *също като Подхвърли кондак*”, като същото хоро се среща в списъка с изредените такива от гр.Болград, с. Кубей и с. Чушмелий. За съжаление няма нито описание на хорото, нито кинестенограма в записките на изследователя. Потвърждение за съществуването на това хоро в гр. Болград през първата половина на миналия век е и открития нотен образец с името „Хойсата” в тактов размер 9/16 сред „Песните без думи” в сбирката на Г. Янков, нотирани от Добри Христов. [Янков, Христов, 1913, с.34]

Групирането на тези хора в четириременния неравноделен тактов размер, с така направен обзор от различните изследвания потвърждава, че хорото с универсалното име „Подхвърли кондак” е едно от традиционните сред бесарабските българи, с което те биват разпознаваеми от другите култури.

Другата група хора, включващи набивания, са „**Тропнишките**”, които срещаме в гр. Тараклия и с. Кайраклия. Името на хорото дават подчертаните *притопи /набивания/*, които демонстрират силата у играещите и са израз на самочувствие на българите спрямо молдовските хороиграчи, при които набиванията в танцовата лексика преобладават. Отново в сбирката на Н.Кауфман има инструментален образец № 2343

⁵ Понятие за люлеене на ръцете.

„Тропнешка” 2/4, изсвирен на кларинет в с.Тараклия. Това свидетелства за присъствието му още в 60-70 години на миналия век в репертоара на българските хороиграчи в региона.

Характеризиращите българите в региона игри са тези в неравноделния тактов размер 7/16 – **ръчениците**: „Насрещя”, „Нагоре”, „Чукница”, „Три насрещя”. Те безусловно намират място във всяко събиране, включващо танцувални практики в различни форми при абсолютно всички български преселници в Бесарабия. Дали играта *по саме*, проявявайки отношение един към друг или подредени в редица, посрещайки и приканвайки гости и кумове или със сплетените тройки, завихряйки се една срещу друга, а после разигравайки се с промушванията, българите в Южна Молдова и Бесарабска Украйна влагат особена емоция в изиграването им. Този тривременен ритъм, който с акцентиращото си удължено време в края на всеки такт превръща ръчениците в едно преживяване за българските преселници, живеещи далече от метрополията си и е разпознаваем белег за танцовия им фолклор пред другите общности.

Ръчениците са много срещана игра между инструменталните и посочени като танцови образци в изследването на Райна Кацарова: *Ръченица 7/16 – насрещя на невестата*, „*На път*” - *на сватба из път 7/16*, „*Ръченик*” - (*нагоре*)- „*лявата*” в *Шоп Тараклия*, *Ръченица – насрещя по пътя*. Ако се проследят наименованията и поясненията към тях, може да се установи, че танцовите образци от групата ръченици в гр.Болград, с.Кубей, с.Кайраклия и гр.Тараклия са идентични и имат същите функции т.е. „Насрещя” /Кайраклия/ и „Ръченица” насрещя на невестата, насрещя по пътя, „На път” на сватба из път /с. Кубей/; „Ръченик” – нагоре /с. Кубей/ и „Нагоре” /гр. Тараклия/. Инструментални образци на ръченици има и в сборника на Н. Кауфман, записани в проучваните от нас селища през 60-70 години на миналия век: № 2426 „Ръченица” изсвирена на кларинет в с. Тараклия, Чадър-Лунгски р-он, № 2429 „Нагоре” – на сватба изсвирена на кемеңче в с. Нови Троян, Украйна / в близост до Тараклия/; №2424 „Попската” изсвирено на цигулка в с. Твардица; № 2505 „Зълвянската” изсвирена на цигулка в с. Твардица с коментар - *като излизат от църквата за дома на момчето*.

Към игрите на бесарабските българи спада и гагаузката „Кадънджа”, която в българските селища, разположени в Украйна, е наричана „Кадънската”. Отражена е и в записките на Райна Кацарова от Болград със схема на стъпките, които са почти идентични с тези от нашето проучване. Още едно потвърждение се открива и в голямата сбирка от два тома на Н. Кауфман с № 2467 „Кадънджа”, изсвирена на кавал в с. Тараклия.

Не бива да се подминат и атрактивните мъжки игри, срещани при бесарабските българи: „Чер пипер” и „Мъжко хоро” или „Калъгуряска”. Най-ясно е описана играта „Чер пипер” в песенната сбирка на полк. Г.Янков, която е видяна да се играе в края на XIX и началото на XX век в гр.Болград. Названието „Чер пипер” присъства в списъците с инструментални образци, записани от Р. Кацарова в с.Кубей към средата на миналия век. Също така в края на XX век в с. Кайраклия, чрез включено наблюдение станахме свидетели на демонстрация на играта „Чер пипер” при събиране с развлекателна цел.

Играта беше донесена от съседното село Болгарийка /Зализничное, Болградски р-он/, но е записана и от респондента Семьон Банков (род. 1936 г.), който разказва за видяна в детството си подобна игра, донесена от с. Табак /Болградски р-он/. От прегледа на селищата, където се наблюдава играта „Чер пипер” и на тези, в които намираме резониращите ѝ белези, може да се твърди, че тази забавна мъжка игра е внесена от преселници, идващи от тракийските региони Сливенски и Ямболски, където е традиционна и се играе в гр. Болград и близките селища до края на миналия век. Друга „Мъжка игра” с команди *за клякане* и *за набиване* се среща и до сега при българите в бесарабска Украйна, но в посока на югоизток от гр. Болград.

От същинските молдовски хора и игри на танцовите площадки при българите присъстват „Бътута”, „Бътая”, като някъде тези хора се наричат „Молдованската”, а в друго време „полка”, както и играта с кърпа „Пириница”. Може да се каже, обобщавайки гореизредените групи хора и игри, че при бесарабските българи се оформя един сходен за всички селища репертоар при увеселителните събирания с някои нюанси на вариране, като във всяко село се включват и различни от традиционните за всички хора и игри. Различията се определят спрямо региона и влиянието на времето и съседните култури.

Глава IV. Повод и място на танцуване на хората и игрите при бесарабските българи. Периодизация. Музикален съпровод.

Къде се танцуват хората и игрите при бесарабските българи.

Във втория дял на същинската част на нашето изследване се разглежда мястото на танцът в бита в социално-културния живот на бесарабските българи, както и различните етапи на неговия развой в миналото. Също така се отразява и съвременното състояние на танцовите практики в бита, на сценичните площадки и в образованието, особено сред подрастващите.

Първата част на IV глава разглежда традиционните места, свързани с играенето на хорото при българите в Бесарабия, а това са неделното хоро, наричано *Голямо хоро*, хората по махалите, наричани *Вечерно хоро* и съборът, наричан в изследвания район *Сбор*. В обичайно-обредната система хората и игрите най-често се срещат при семейните тържества и по-точно в сватбената обредност, както и в част от календарните празници.

Още от началото на миналия век се констатира, че функцията на хората и игрите при бесарабските българи в по-голямата си част е развлекателна. При въпроса към информаторите къде са танцували преди време, категоричен е отговорът „*На хорото!*”, имайки предвид *Голямото хоро* с последващо описание на *Вечерното хоро* и следващото по-голямо събиране за хора – *Сбора*. Друг празник, на който се играят хора и ръченици е от семейната обредност – сватбата, в която обреден характер имат само играта на свекървата при посрещането на младоженците и игрите при даряването, докато всеки друг танцов образец, изиграван в рамките на сватбения спектакъл, спада вече към развлекателните.

При *Голямото хоро* се играят повече Прави хора, а в по-късно време и привнесените полки и други игри. Функцията на този вид събиране е да се представят и огледат момите и ергените от роднините с цел женитба, а самите младежи при идването на *Голямото хоро* търсят възможност за предбрачно общуване. Този вид общуване може да продължи и на чешмата извън селото, като момата отива за вода: в с.Кайраклия тази традиция се наблюдава преди *Голямото хоро*, а в гр. Твардица е след *Голямото* и преди *Вечерното хоро*. Хората продължават да се играят и на *Вечерното хоро*, което се оформя само от моми и се наблюдава във всяка *махала* - улица. Тези малки сбирки за хора, също имат функцията на предбрачно общуване, като ергените отиват в махалата на своята *либовница*, за да пообщуват – *похуртуват* от по-близо. *Сборът* също изпълнява тази функция – за избор на невеста и за предбрачно общуване, но тук вече участват и чуждоселци. Посочените събирания са места, където се случва и приемствеността, и обмяната на хора и игри от различни села. Например респондентите от с. Кайраклия споделят за посещения на сбор в с. Кубей, Болградски район и гр.Тараклия, като в репертоара на кайраклийци виждаме „Кубейско хоро” и „Тропнишката” – хоро донесено от тараклийския мегдан или сватба. С тези събирания с танцови практики на българи от различни селища в Бесарабия, наричани *Сбор*, се обяснява миграцията и приемствеността на хора и игри, както и разнообразяването и обогатяването на мегданския репертоар във всяко селище.

Като цяло танцовият фолклор на българите в Бесарабия е съсредоточен в хората и игрите, които могат да се видят на мегдана, по махалите и на семейните и календарни тържества. Интересно е, че някои игри, които до втората половина на миналия век се играят само на семейните тържества (напр. „Три насреща” и „Как се чука чер пипер”) придобиват развлекателен характер и се изпълняват на по-големи площадки, като мегдан и др. поради своята атрактивност и желанието на участниците да превърнат празненствата в по-весело събитие. Една от тях – „Три насреща” остава най-разпространената и изпълнявана с цел да представя българската общност на по-мощни събирания.

Музикалният съпровод и неговата роля в развитието на танцовия фолклор при българите в Бесарабия.

Музикалният съпровод на хората и игрите е важен фактор за въздействие и изживяване на танцовия феномен от народа. Музиката дава импулс на хорото, организира стъпките в определения ритъм, пряко влияе на характера и неминуемо определя стила в танцуването. У българските преселници в Бесарабия при изпълненията на хора и игри се наблюдава инструментален и песенен съпровод, като песенният преобладава до средата на миналия век, а в гр.Твардица и през втората му половина. Песенният съпровод е характерен само при хората, като по-често се среща при вариантите на правите хора - „Хоро” и в равноделния размер 2/4. Песните се изпълняват от самите играещи, а в повечето случаи те са моми, невести и млади жени, затова той почти винаги е женски. Преобладава антифонното пеене, което се описва като много ярко и емоционално изживяване както от изпълнителите, така и от наблюдаващите. „Групите се зъстъпват.” [Кауфман,1982,с.19]. В края на XIX в. и

първата половина на XX в. българите в проучваните от нас региони са използвали музикалните инструменти, донесени от прародината си: кавал, кеменче, гайда и др. Това се потвърждава и от изследванията на Йов Титоров, Николай Державин, Николай Кауфман, както и от теренното проучване на Райна Кацарова.

Народните увеселителни събирания в бесарабските села с българско население в края на XIX и в началото на XX век протичат по същата форма и вид, както са пренесени от прародината. Освен хората, игрите и песните, инструменталните изпълнения са един вид водещи и диктуващи стила и особеностите на танцовите практики. При търсене на повече развитие, а заедно с това и на препитание музикантите от българските селища намират място за упражняване на своето майсторство в по-големите местни оркестри сред молдовското население. При несъвместимостта и спецификата на българския народен инструмент и все по-ограничените възможности за изпълняваната музика в чуждите оркестри, музикантите го заменят със удобните за тях: цигулки, кларнети, тромпети и др. Така, засвирвайки отново на мегдана, където се въртят българските хора и играят ръченици, музикантът неволно внася мотиви, а по-късно и цели теми от молдовския фолклор.

Във връзка с въпроса за чуждото влияние в музикално-песенните образци на бесарабските българи, съпровождащи традиционните танци, може да се каже, че инструменталният съпровод с динамичното си преобразуване във времето е точно този, който се превръща в основен проводник на молдовското влияние върху танцовия фолклор на българите в Бесарабия.

Въпреки осезателното влияние на молдовския фолклор върху инструменталната музика, българските преселници в Бесарабия не спират да търсят звучането по български. Смесвайки инструментите от своя бит и тези от молдовските оркестри, музикантите на бесарабските българи оформят една различна по специфика звучност, която създава самобитен стил в музикално-танцовия им фолклор.

Танцовият фолклор на бесарабските българи – преди и сега.

При периодизацията на двувековния отрязък от време, през който българските преселници и техните потомци живеят в Бесарабия, предвид историческите преめждия и политическите промени, се откриват белезите и факторите, повлияли върху бита и фолклора им. Танцовият фолклор не е подминат в този аспект. Началото на XX век е времето, когато *неделното хоро* и *събора* се наблюдават на мегдана във всички села с българско население в Бесарабия, както и *Вечерните хора* с моминските отпивания.

Към средата на XX век, с навлизането на *клубните танци*, хорото в много села в Бесарабия се измества и основните места, където могат да се видят танцовите практики, остава художествената самодейност или сватбените празненства. Точно активната работа на ръководителите на художествената самодейност в българските селища на проучвания от нас регион дава още по-силен тласък за навлизане на танцови образци от други култури. В съзнанието на танцуващия българин вече в съветска Молдова тези „чужди“ образци заемат водеща позиция в дейността му и имат приоритет, докато

хората и игрите, останали в старинния вид, в който предците им ги пренасят от пращарината, се пренебрегват и изостават. Родните танцови образци на бесарабските българи остават в дълбокия културен резерв, така те вече рядко се изпълняват или се смесват с чужди елементи и движения, както се внася и различен за българската танцовалност стил. Най-отчетливо се откроява влиянието на молдовския фолклор, за което способства фактът, че той принадлежи на най-многобройната етническа група в региона и има своеобразен „държавен“ статут (до голяма степен и поради това, че в резултат на политически промени част от българските селища за два продължителни периода се оказват в границите на Румъния, като особено през втория – 1918-1940 са подложени на последователна румънизация). Но не бива да се пренебрегват и общобалканските особености в традиционната култура на българи и молдовци, които способстват за по-последователното заемане на образци или отделни елементи от молдовския танцов фолклор в сравнение с влиянията напр. на руските традиционни танци. Безсъмнено в тази насока важна роля играе внасянето на молдовски образци в музикалния съпровод от инструменталистите, акомпаниращи общоселските хора, като при този момент повлияването се оказва директно върху танцуващите, което до известна степен измества родния и дава предимство на чуждия танцов фолклор.

Въпреки всичко основният стил и характер в танца, дори повлияни от фолклора на други народи, заобикалящи българите, остават български и по уточненията на Н. Кауфман: „Песните на българите от Украинска ССР и Молдовска ССР ” са близки до тракийските. [Кауфман, 1982, с. 18]

След формирането на Молдовската ССР в рамките на СССР се издигат на пиедестал главно руски и молдовски народни песни и танци, като българските се изпълняват за колорит или разнообразие в по-малък обем и в необработен вид главно в българските селища. Постановки на големи композиции се правят само въз основа на молдовски и руски танцов фолклор, докато българският остава само на битово ниво в семейните или общоселски празненства. За това допринася и липсата на специалисти-познавачи на българския фолклор, тъй като местните българи през посочения хронологичен отрязък нямат културно-образователни институции. И така специалистите по народен танц, ръководейки художествените колективи в българските селища привнасят с постановките си за голяма доза молдовски и донякъде руски елементи в музикално-танцовите навици на съветския българин в Молдова. Поради това за известно време самите българи в Бесарабия пренебрегват своя фолклор, отреждайки му последно място.

През последното десетилетие на XX и началото на XXI в., в резултат от политическите промени настъпват и редица иновации в бита и културата на бесарабските българи. Наред с това българският музикално-танцов фолклор време заема подобаващо място на сцената сред българите в Молдова, но той пристига в обработен вид от България. Ярките сценични изпълнения несъмнено радват зрителите, но те осъзнават различията от познатите им местни образци.

Танцът на българите в Молдова и цяла Бесарабия, който намираме в наши дни и малко по-рано от преди 70 -80 години е самобитен. За познавачите на народния танц в България той прилича на тракийския, добруджанския или северняшкия, но все пак е различен, *особен и своеобразен*. Молдовците, запознати с изкуството на народните танци, го наричат *български*, като уточняват – на *нашите българи*. Така те разграничават народния танц от България с разнообразието му във фолклорните области от метроритмиката и танците на българите, живеещи в Молдова. Танцовите дейци, познаващи разновидностите на танца в Молдова дори изреждат най-традиционните, познати от бесарабските българи: „Ръченица”, „Хоро”, „Пдфарли кундак”. Самите българи в Молдова, пазителите на културните ценности, изреждат същите танцови образци, обобщавайки ги като стандартен репертоар при увеселителните събирания на тяхната общност. Но този, дори и обособен репертоар, остава в танцовите спомени на едно отиващо си поколение.

В региона, компактно населен с българи в Молдова (това се проследява и в украинските такива) от близо три-четири десетилетия в дейността на творческите формации, практикуващи Народни танци, се обособява сегментът на Българския народен танц. Това е предизвикано от нуждата на българския етнос да се заяви като фактор в културните среди на Р. Молдова. През последните две десетилетия на миналия век българите от целия регион в южна Бесарабия /от Молдова и Украйна/ се сдобиха с възможност да се обучават в средноспециално училище за музикално-танцово образование с преподаване на български народни инструменти, народно пеене и български народни танци ОЦХО ⁶ „Щ. Няга”, филиал Твардица, както и с професионален ансамбъл за български песни и танци към Молдавската Държавна Филхармония, в последствие назован АБНПТ „Родолубие” ⁷. Специалистите по Български народни танци много професионално обучават ученици и студенти от Колежа и усъвършенстват професионалните изпълнители на българския танц, като открояват стила и характера на всяка фолклорна област в България. /Тракия, Добруджа, Шоплука, Пирин и др. / Стилът и характерът на тези региони от далечна България добре се наложиха и служат за отлична школовка на българския народен танц в училищните и самодейни танцови състави на българите в Молдова. В резултат на тази работа публиката в българските райони се радва на ярки и колоритни, наситени с разнообразие от фолклорни палитри танци, внесени от България. Българската публика в Молдова се радва и на молдовските танци, на танците на съседните култури, но в нито един от тях бесарабския българин не може да се припознае. Историята, битът и животът в мултикултурна среда променя фолклора на бесарабския българин, живеещ в Молдова. Тези трансформации реагират на стила и характера на всеки танцуващ българин в Бесарабия. Съпоставяйки танцовия фолклор на етнографските области в България с този от южна Бесарабия, подрастващите хореографи от разглежданите етнически групи в Молдова намират в своя произход нещо специално. Ако внесените от България танци ги запознават с необятния български фолклор с неговото регионално разнообразие и същевременно създава усет за етническа идентичност, то издирването и

⁶Обединен център в художественото образование

⁷ В последствие АБНПТ „Родолубие” преминава към Асоциация „Молдова-концерт” с филиал Тараклия

поднасянето на бесарабския фолклор с професионален подход им дава увереност за уникалността на бесарабския български танцов фолклор и за неговото значение в пъстрата палитра на българското традиционно танцово изкуство.

Изводи относно съхранението и развитието на музикално-танцовия фолклор на бесарабските българи.

Музикално-танцовият фолклор на бесарабските българи се съхранява и развива посредством следните фактори: мястото и повода, поради които се заиграват хората; историческите събития, при които Бесарабия търпи динамични промени; периодите във времето и изолираността на българските преселници от прародината си.

Мястото, където българите от южна Бесарабия демонстрират танцовите си умения, винаги е събиране на най-ярките представители на общността в локални или регионални мащаби, което цели да поддържа и сплотява диаспората. Повод за такъв вид събиране е общуването и представяне пред обществото на различни социални групи. Всичко това се случва посредством танцовите практики, които в различни периоди и времена в Бесарабия добиват определена стойност. Мегданското хоро или съборът, сватбата и други обреди и празници са място, където българските преселници показват на съселяните си каква възраст са достигнали, какъв статут имат спрямо семейното си положение, като заиграването на хоро е задължително умение, а играта на по-сложни танцови образци и майсторството в движенията са смята за достойнство. Посредством хората и игрите, българите в Бесарабия изразяват радостта от създаването на ново семейство и запечатват събитието с веселите изблици на танцови изразни средства, като фразата „*Като на сватба*” – създава асоциация на много веселие с музика и танци. Точно сватбените обичайно-обредни традиции запазват през годините танцовите практики на българите в южна Бесарабия живи, те са ярък сегмент на празничната самобитност. За разлика от хороводните ежеседмични сбирки, преливащи с времето в друг вид танцови практики, каквито са Клубните танци, а в последствие – трансформиращи се в различни танцови дейности, като художествена самодейност, именно хората и игрите, наблюдавани на сватбите остават тези, които се изпълняват с най-естествена и емоционална характерност и без намеса на обработка. Те отразяват празничния бит на българската народност в Бесарабия.

Докато танцовите дейности на бесарабските българи се съсредоточават в организирани културни институции в клубове или на сцената, те се променят спрямо историческите и политическите периоди. С навлизането на съветските традиции в културата на българските села в изследвания регион художествената самодейност привнася танци и характерност от други народи – руски, молдовски, украински с изискване да се изпълняват с приоритет, докато на тържествата с произволно танцуване, сватби и други събирания е налице израз на етническата общност. Тази форма се препредава и устоява във времето.

С големите промени в края на миналия век, с навлизането на по-добра комуникация на българите от Бесарабия с метрополията и свободата да заявяват своята национална принадлежност, но и осъзнават своята самобитност. През този период в

селата и градовете, населени с българи в южна Бесарабия навлизат народните танци от етнографските региони на България, което е поредното влияние върху формираната вече регионална културна традиция. Развитие на танцовите практики при българите в този регион навлиза в пореден етап на трансформация при желанието за себеизразяване чрез танц. По този начин, приемайки готовите хореографски разработки със стилите особености, характерни за фолклорните области от България, младото поколение на българските преселници от Буджакските земи променят танцовите си образци. Традиционните за бесарабските българи хора и игри откриваме само по сватби, в архивите или колективната памет на отминало поколение. „В последния четвърт век обаче, освен многото икономически и политически промени, които оказват отрицателно въздействие върху традиционната култура на българите в диаспората, се появява още един фактор. Това са контактите с културата на старата родина.” [Петкова-Марчевска, 2018, с.259] Авторката, разглеждайки културните традиции на проучваната от нас диаспора, твърди, че при налагането на нова национална култура по примера в Р. България, традиционната българска култура се изтласква и върви към унищожаване. Това се наблюдава и в Бесарабския регион, изследван в настоящия труд: като в периода, когато Молдова беше част от СССР, традиционната култура на българските преселници бе изтласквана от системата на съветската култура, налагаща образци от други народи, така в съвременността оформилият различна самобитност традиционен танц на бесарабските българи бива изместен от безразборно внасяне на танцов фолклор от регионалните образци от Р. България, които се представят за местни.

Проучването на българския бесарабски танцов фолклор ще даде възможност за обособяването му като регионален танцов фолклор, не по-малко колоритен от другите, утвърдени на територията на метрополията. Популяризирането на истинските танцови образци, характеризиращи бесарабските българи, ще разкрие не само тяхната душевност, но ще покаже и механизмите на развитие на танцовото изкуство в мултикултурна среда. В работата си хореографите – постановчици могат да пресъздадат сценични варианти, в които българските малцинствени групи в Р. Молдова и Украйна да припознаят своята идентичност. Същевременно това ще способства включването на българския бесарабски танцов фолклор в репертоара танцовите формирования извън диаспората, което на свой ред би обогатило представата за богатството и разнообразието на българското танцово изкуство. Така танцовият фолклор при българите в Бесарабия ще добие една достойна позиция с всички произлизащи от него образци и танцови единици в крепежа на националното им самосъзнание и като принос към културата на българския народ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Поколението на българите в Бесарабия, по-голямата част от чийто съзнателен живот е преминала през миналия век, не се припознава във фолклора, внесен от днешна България. Очаровани от песните и танца на Тракия, Добруджа, Пирин и други области в цялата им красота и богатство, които постепенно, но неотклонно прииждат от метрополията, българите от диаспората все пак не могат да потвърдят, че това е техният, т.е. „нашият“ фолклор. В отношението и оценката за общобългарските танци ясно проличава идентификацията с местните образци от родните им селища като израз на специфика и самобитност: *„Красиву й, ама нащу й по-другому“*.

Същевременно често българските танцови състави в Молдова, както певчески, така и инструментални, предпочитат да почерпят от сценичните произведения или основните теми, или елементи от разнообразния фолклор на днешна България с точния стил и характер от регионите, далечни на Бесарабия, представяйки всичко това под общия знаменател *„българско“* и *„наше“*. Местният зрител обаче, възхищавайки се на тези пленяващи звуци от песни и палитра от танци, разработени и създадени от талантиливите творци на България, очаква да види по същия начин и *своето* – танци, песни и музика, характеризиращи региона на българите в Бесарабия. Ясно проличава копнежът да се гледат и слушат музикално-танцови произведения, базиращи се на фолклор от предците, живели вече в буджакските земи, а при по-възрастните хора – да събудят и спомените от детството им. За подобни цели е необходимо да се издирват, обработват и представят автентични музикално-танцови материали, включително и да се създават сценични произведения, като се отчита в какъв вид е запазен танцът в момента, от къде точно е донесен и какви промени и влияния е претърпял през всички години от преселването до днес. Така се сблъскваме с вече променена и различна по стил и характер танцова традиция, но все пак носеща в същността си, в начините си на проява, в колорита и присъствието си в празнично-обредния и социален живот на нашата общност в Молдова един свой български етнокултурен живец.

В настоящото изследване е представена извадка от танцовия фолклор, характеризиращ бесарабските българи от началото на XX век до началото XXI век. Танцовите образци са издирени, наблюдавани, описани и анализирани, като са отчетени вариантите, изпълнявани както в бита и празненствата на българските преселници в Буджака, така и пресъздаването им на сценичните площадки. Последователно се разглеждат проявите на танцовия феномен в сферата на празничното, всекидневното и обредното. В процеса на изложението на материалите, почерпани в резултат от лични теренни изследвания от четири конкретни селища в Молдова, се извежда спецификата на типа танц, преобразуването и усъвършенстването на стила и характера му в танцовите практики на бесарабския българин.

Същинската част на разработката е изградена на базата на обстойното разглеждане и изучаване на отделните игри и хора, местата и поводите за изпълнението им, като са проследени периодите в тяхното развитие. При представянето на материалите и анализа им в настоящия труд се обособяват два дяла, а именно:

Първи дял – включващ хорáта и игрите като танцови примери и Втори дял – включващ описание и анализ на мястото и повода за изпълнението на игрите и хорáта, както и периодизацията в развитието им. Прави се преглед и на музикалния съпровод и ролята му в развитието на хората и игрите.

Предишните поколения бесарабски българи разказват за хорото като за празнично събитие и преживяване. Респондентите не описват вида на хорото и неговата хореографска структура, а споделят личните емоционални спомени за ролята на традиционните танци в най-яркия период на живота си. С годините повечето местни хорá вече са забравени дори от възрастните хора. В последните няколко години, въпреки големия обем на информация като хорá и игри от България, сред бесарабските българи се прокарва една нова тенденция на интерес за връщане към традиционния танцов фолклор, включващ местни образци. Наблюдава се и зараждане на интерес от страна на специалисти в българския народен танц за сценични разработки на танцови произведения с използване на самобитния танцов фолклор от бесарабските българи. Като примери могат да се посочат фрагмент от танца „Бесарабска сюита” с хореография на Васил Радев, изпълняван в Ансамбъл за Български песни и танци „Родолубие” към „Асоциация Молдова-концерт”, филиал Тараклия, Р Молдова; танц „Бесарабско хоро” с хореография на Петър Димитров, изпълняван от Ансамбъл „Тунджа” гр. Ямбол, Р България; танц „Бесарабски мотиви по български”, хореография Марина Банкова, изпълняван от представителния танцов състав на Образцов Център в художественото образование „Щ. Няга”, филиал Твардица, РМолдова. развитието на танцовия фолклор в тази посока и пътят към сценичното представяне ще събуди интерес сред младото поколение на бесарабските българи да изпълняват танцовите образци на предците си на високо професионално ниво. Това на свой ред позволява на местната публика да съпреживее своята уникалност и същевременно да се възприеме като неделима част от регионалното разнообразие в българския танцов фолклор.

Българите в бесарабска Молдова, живеейки сред различни култури, чрез танца изразяват своята същност сред другите общности, запазват своята идентичност, за да съхраняват и препредават самобитността си далеч от метрополията България. Различията, които се наблюдават в сценичните обработки на регионални български фолклорни танци, както и приликите с определени регионални образци, наблюдавани в традиционните местни български хорá и игри са само едно от потвържденията за многообразието на българското културно наследство, свидетелстват за творческия гений на българина и пораждат напълно оправдана гордост сред потомците на някогашните български преселници.

Приноси

1. В дисертацията за първи път се описват подробно хора и игри от фолклора на бесарабските българи в Молдова.
2. За първи път се анализират и систематизират хората и игрите , които се срещат при обичаите и празниците на бесарабските българи в Молдова.
3. Анализира се запазването на българските елементи в танцовия фолклор на бесарабските българи, чрез сравнение с аналогични примери от Тракия и Добруджа.
4. Разглежда се влиянието на музикално-танцовия фолклор на Молдова върху народните танци на бесарабските българи.
5. Дисертацията категорично доказва, че танците на бесарабските българи в Молдова имат различия от танците на българите в днешна България.
6. Безспорен е приносът на дисертационния труд за съхраняване на традициите на българската култура и наследство извън България, като се подчертава, че чрез своя фолклор нашите потомци в Южна Молдова се чувстват българи.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Андонов, Антон. Сватбени игри и хора от Ямболско, Пловдив, 2014.
2. Андонов, Антон. „Дуетно-ансамбловата ръченица в традиционната танцова култура”, Пловдив, 2019, Годишник АМТИИ, стр. 5-12, ISSN: 1313- 6526
3. Банкова-Рашкова, Марина. Мястото на танцовия фолклор в живота на бесарабските българи. Алманах „Родолюбец” бр.8., София, 2006, с.388-393
4. Боримечков, Димитър. Териториална реформа: Надежди и проблеми. – в.”Български глас”. Тараклия, бр. 22, 1998
5. Водиничар, Елена.Календарана обредност и идентичност у българите в Бесарабия, София, „Парадигма”, 2019
6. Водиничар, Елена.Нематериалнокултурнонаследство на българите в Бесарабия. Добри практики и опазването. Сб. Нематериално културно наследство. Актуални проблеми. БАН София: проф. Марин Дринов, 2021 стр.315-323
7. Георгиев, Галин. Традиции памет и идентичност на българите в Украйна и Молдова. София: „Проф.Марин Дринов”, 2022
8. Горбан, И. Фолклорът и фолклористиката на българите в Украйна, Львов, 2004.
9. Грек Иван, Червенков Николай. Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще. София: „Христо Ботев”, 1993
10. Грозданова-Радева, Галя. Ст. Къдесе къса нишката? Фолклорно изпълнителство: интерес и перспективи, Сб.”Пролетни научни четения 2017”, АМТИИ, Пловдив, 2017, стр. 173-181
11. Грънчарова, Евгения, Танцовата култура на село Горни Богров, Сфийско. София: Гутенберг, 2008
12. Гурбанов, Николай, Билингвизмът при гагаузите и отражението му върху именуването на техните песни, танци и инструментали, Сб. „Пролетни научни четения 2016” АМТИИ, 2016, стр.151-154, ISSN 1314-7005
13. Бобев, Боби, Записки по история на България 1878-1944. София: „Булвест-2000”, 1992
14. Дженева, Даниела, Репертоарни акценти при режисиране на фолклорен спектакъл, Пловдив, 2021
15. Джанев, Кирил,Харлампиев, Кирил, Издирване и записване на народните танци, Наука и изкуство, София, 1956.
16. Джанев, Кирил, Харлампиев, Кирил, Теория за строежа на движенията в българската народна хореография, Наука и изкуство, София, 1965.
17. Джуджев, Стоян. Българска народна хореография, Наука и изкуство,София 1945
18. Джуджев, Стоян, Теория на българската народна музика, том IV, София, 1961
19. Дикова, Маргарита. Български танци, Наука и изкуство, София, 1962
20. Динеков, Петър, Български фолклор, част първа, София, 1990
21. Илиева, Анна, Сватбени хора и игри.Сп. „Танцово изкуство”,1982
22. Илиева, Анна,. Пролетната танцувална дейност. Сб. „Фолклорната традиция на Сливенския край”, София, БАН,1989, с.29-32
23. Илиева, Анна. Теория и анализ на фолклорния танц. Принцип на формообразуването в българския танцов фолклор, Академично издателство „проф. Марин Големинов”, София, 2007

24. Живков, Годор Иванов. Етнокултурно единство и фолклор, Христоматия по българска фолклористика, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, София 1991.
25. Кауфман, Николай. Народни песни на българите от Молдавска и Украинска ССР, София, 1982.
26. Кацарова-Кукудова, Райна. Български танцов фолклор. София: Наука и изкуство, 1955
27. Колев, Н. Българска етнография. София: Наука и изкуство, 1987
28. Куртев, Николай. Селищата с българско население в северозападния Буджак. В.Търново, 2006
29. Манолова, Галина. Селското хоро като разграничител и обединител на общността на българските преселници в Бесарабия.- В: Етнология вчера, днес и утре / Изследвания, посветени на 65-годишния юбилей на доц.д-р Николай Иванов Колев/. Велико Търново: УИ „Св.св. Кирил и Методий” ,2006, стр. 249-256
30. Маринов, Димитър. Религиозни народни обичаи. т.1, София, 2003
31. Митев, Петър Емил, Червенков, Николай. Бесарабските българи за себе си. София, 1996.
32. Неделчев, Н. Бесарабските българи в Тараклия.(история, диалект, речник) Велико Търново, 1998
33. Николова, Е., Петрова, Сн. Методика на музикалното и танцовото обучение за предучилищната възраст, Просвета, София, 1993.
34. Пампирева, Желя. „Етнологички проучвания на бесарабските българи” Бесарабските българи история, култура и език, Кишинев, 2014
35. Пейчева, Елена. 1996: Спомен за българския рай. – В: Митев, П.-Е., Н. Червенков (съст.) Бесарабските българи за себе си. София: Международния център по проблемите на малцинствата и културните взаимоотношения, стр.29-55
36. Петров, Красимир. Български народни танци от Северозападна България, Просвета, София, 1993.
37. Петров, Красимир. Български народни танци от Североизточна България Добруджа, Просвета, София, 1993.
38. Петров, Красимир. Български народни танци от Тракия, Просвета, София, 1995.
39. Петров, Красимир. Приносът на българските хореографи, Славена, Варна 2012.
40. Петров, Красимир. Приносът на българските хореографи. За сценичното пресъздаване на народните танци (1951 – 2001 година), Славена, Варна, 2012.
41. Петров, Красимир. Приносът на българските хореографи. За сценичното пресъздаване на народните танци (втора част), Славена, Варна, 2012
42. Петкова-Марчевска, Славка. Място и функции на българската традиция в съвременната култура на метрополия и диаспора. Българите в Североизточното Причерноморие, Том XIII, Велико-Търново, Одеса, 2018
43. Самоковлиева, Мария. Децата в Българските народни обреди. Сливен: Жажда, 2007
44. Симеонова Маргарита, Сергей Цветко. Български народни песни от Украйна и Крим, София, 12/2006 Българистика, БАН, ISSN 1311-8544
45. Титоров, Йов. Българите в Бесарабия, София, 1903.
46. Янакиев, Йордан. Български танцов екзерсис, Благоевград, 2000.
47. Янков, Георги. Български народни песни от Елена В. Янкова, Пловдив, 1908.

48. Янков, Георги, Христов, Добри. Български народни песни от Бесарабия. Сборник за народни умотворения и народопис. Книга XXVII.София, 1913
49. Бернщейн, С. Заселение болгарамивбывшейНовороссииБессарабии и Приазовья. Атлас болгарскихговоров СССР, Москва, 1958
50. Боримечков, Димитър. в-к “Независимая Молдова”. Кишинев, 1998
51. Водиничар, Елена.Культурная биография одногоболгарского костюма Бесарабии. Мода и дизайн: историческийопыт – новые технологии: Матер.ХХV, Санкт-Петербург, 2022, ISBN:978-5-7937-2131-8, с.178-182
52. Губогло, М.Н, МалыеиюркоязычныенародыБалканскогополуострова (к вопросу о происхождениигагаузов). автореф. канд. дисс., М., 1967.
53. Державин, Николай , Болгарские колонии в России, София,1914
54. Клаус, А. Наши колонии. Опыты и материалы по истории и статистики иностранной колонизации в России. В. I. СПб, 1869
55. Манолов, Иван.Родословныедрева села Кайраклия”, Кишинев, 2009
56. Музыченко,Ал.БыгболгарпреселенцевФеодосийскогоуезда. I Характеристика отношений между представителямиразличных полов до брака. Этнографическоеобозрение, кн. XLIII, № 4, 1899, с.36-72
57. Новаков, С. З. Гургуров, Н. Н. Страницы истории села Кортен (1830-1995). Кишинев, 1995.
58. Савастин, Михаил, Яниогло, Мария.Народный танец как средство межкультурноговоспитаниямладшихшкольников во внеурочнойдеятельности. Сб. Том 2, КомратскийГосударственный Университет, 2022, с. 234–238 <https://orcid.org/0000-0002-5492-6031>
59. Istoriadansuluipopular, 2017 <http://www.gsam.ro/dp/alunelu.html>
60. COSTANDA Igor,DANSURILE TRADIȚIONALE ROMĂNEȘTI ȘI TIPOLOGIA ACESTORA, REPUBLICII MOLDOVA UNICITATE ȘI DIVERSITATE PRIN FOLCLOR Ediția II Simpozionul Internațional Științifico-Cultura ,Chișinău,2019
61. Gribincea ,Nicolae.Capitolul III. Tradițiișiexpresiialearteisaupracticii coregrafice tradiționale <https://mecc.gov.md/ro/content/capitolul-iii-traditii-si-expresii-ale-artei-sau-practicii-coregrafice-traditionale>

АРХИВНИ МАТЕРИАЛИ

Архив на Института за изследване на изкуствата при БАН

Архив на Института за изследване на изкуствата I МФА, п.231, инв.№ 3815

ПУБЛИКАЦИИ

1. Банкова, М. (2017) Хорото като празнично веселие на бесарабските българи. /по материали от с. Кайраклия и гр. Тараклия, Молдова/, Пролетни научни четения 2017, АМТИИ „Проф.АсенДиамандиев“– Пловдив, ISSN 1314-7005, стр. 145-151
2. Банкова, М. (2018) „Три насреща“ – популярната игра на бесарабските българи. /по материяли събрани от с. Кайраклия, гр. Тараклия и гр. Твардица, Молдова/, Годишник 2018, АМТИИ „Проф.Асен Диамандиев“ – Пловдив, ISSN 1313-6526, стр. 272- 283
3. Банкова, М. (2022)Влияния при формирането на едно традиционно за българите в Молдова хоро, Годишник 2022, АМТИИ „Проф. Асен Диамандиев“– Пловдив, ISSN 1313-6526,стр. 204- 212
4. Банкова, М. (2022) Танцът като средство за самоопределяне на етническа принадлежност сред младите бесарабски българи. Сборник материалов международного педагогического форума, „Актуальные вопросы и современные аспекты в системе образования”, Комрат – 2022, ISBN 978-9975-165-28-0,стр.188 - 192

